

Kísérleti tankönyveinkről

Ideje volna szakemberekre bízni a magyar nyelvtankönyvek elkészítésének feladatát. Többéves oktatási gyakorlatom során egyre inkább azt tapasztalom, hogy hallgatóim – akik egyébként érdeklődők, nyitottak-befogadók, sőt tudásukat többségükben maguk is tanárként szeretnék továbbadni – szinte háttértudás nélkül érkeznek a magyar grammatika óráimra, és sokan a legegyszerűbb alapfogalmakkal nincsenek tisztában. Nem egyetemi, hanem általános és középiskolai szintű tananyagot kell megértetni velük, ennél fogva vizsgán alig-alig kérhetünk többet tőlük számon, mint amennyit érettségi szinten elvárhatunk. Sokan érkeznek hozzánk a gimnáziumból úgy, hogy a grammatikát idegennek, embertelen, rideg, valamifajta nem evilági, érthetetlen, fel- és megfoghatatlan tantárgynak (szörnynek) tartják. Noha aki valóban átlátja és megérti anyanyelvének szerkezetét (elemeit, szabályait, mozgásait – azaz működését), az helyesen és pontosan fogalmaz, értő módon, lényeglátóan olvas, könnyebben sajátít el mindenféle tudást. Képes a nyelvi elemek kreatív kombinációjára, kifejezőkészsége csiszolt lesz, minden bizonnyal újszerűen, színesen, egyben érzékletesen beszél és ír. Vagyis jóval hatékonyabban kommunikál, mint azok, akiknek mindez meg nem adatik. A nyelvi szerkesztés ismerete természetesen a helyes írás és az arányos szövegszerkesztés alapja is. A grammatika – mint a nyelv élő szerkezetének ismerettára – egyfajta gondolkodásanalízis, hiszen a nyelv az emberi kommunikációnak, azaz a gondolatok kifejezésének a tudat által kialakított, ezért a legkimunkáltabb, legcsiszoltabb módja. A grammatika egyfajta „philo-szophia” a szó eredeti jelentésében. A „bölcesség szeretete” jegyében érthető tehát, miért kedvelik meg a gondolkodást élvező hallgatók a grammatikát abban a pillanatban, amikor világossá válik számukra a tantárgy tartalma és célja.

Nem kérdés, hogy lehet-e szeretni a grammatikát. Természetesen lehet, és az is természetes, hogy kis- és középiskolásokkal is meg lehet szeretetni a nyelvtant. Minden azon múlik, hogy szeretik-e és jól tudják-e a tantárgyat azok, akik azt átadni hivatottak.

Az elmondottak alapján tehát tiszta szívvel javaslom gimnáziumban tanító kollégáimnak, hogy felejtsék el a kerettanterv grammatikai órakeretéhez összeválogatott négy nevelési-fejlesztési célt, hiszen ez és így leírva annyira komolytalan, hogy a tantárgyat is komolytalanná teszi, illetőleg kellő elővigyázattal használják a kísérleti magyar nyelvtankönyveket is.

A gimnáziumi tananyagban mindösszesen 12 óra jut a magyar grammatikára. A 9–10. osztályos kerettanterv 96 nyelvtanórájában 20 órát kapott a „Nyelvi szintek, a magyar grammatika jellemzői” című tematikus egység, amelyből csupán 12 óra a grammatika. A többi hangtan és összefoglalás. A szerkezetanra szánt

12 órában a tanulók lényegében átismétlik az általános iskolai anyag egy részét. Ennél többet ilyen csekély óraszámban nem is lehet elvárni. Ha az általános iskolai tananyag nem ragadt meg a diákok fejében (ennek nagy a valószínűsége), a tananyagfejlesztők most igyekeznek lenyomni a tanulók torkán a teljes szóalak-tant (tőtanostól, toldalékostól), a gyakori és ritkább szóalkotásmódokat, a szófaji rendszerezés elveit és megvalósításának a módját, az összes alap-, viszony- és mondatszót, a szintagmák fajtáit, a teljes mondatszerkezetant (tagolt-tagolatlan, egyszerű-összetett mondatok), valamint a mondatok modalitásának a jellemzőit.

Elmondani is sok. Hiba lenne arra számítani, hogy mindebből marad valami a diákokban, pláne rendszerként értelmezve! Ez a fajta tudásátadás sem az analitikus gondolkodást nem fejleszti, a tudatosságot sem erősíti, és nyilván a nyelvi elemek értő használatát sem fogja fejleszteni, ahogyan azt a kerettanterv fejlesztési céljaiban ígéri nekünk.

A közoktatás első tizenkét évében számos rendszerben tanítjuk gondolkodni gyermekeinket. A tapasztalati, konkrét ismeretektől kiindulva, az egyszerűbb kapcsolódásokat követve bővítjük a tudás körét, és haladunk az egyre elvontabbá és bonyolultabbá váló ismeretek, szabályok, kötődések, tehát a rendszerezés irányába. Sok-sok dalt és verset megtanulunk, illetőleg megtanítunk, mielőtt zeneelméletet, verselméletet tanulnánk és tanítanánk, de egyik rendszerezésben sem törekszünk a teljességre, csupán az alapvető összefüggések, csoportosítások bemutatására. Megtanítjuk az állatrendszertan alapkategóriáit, megtanítjuk, hogyan lehet felismerni egy-egy növényt a növényrendszertan kategóriái szerint, de bizony, bajban lennénk, ha minden növényt vagy az összes állatot szeretnénk bemutatni a tanulóknak. Az elméleti ismeretek átadásával még óvatosabban kell bánni. Tizenkét éves kor előtt az elméleti kategóriákat sem erőltethetjük, ezek teljes rendszerezését súlyos hiba a gyerekekre zúdítani. A nyelvtanítás nagyon helyes gyakorlata, hogy az írás és az olvasás tanítására építve előbb azokat a fogalmakat (terminusokat és szabályokat) vezeti be, amelyekkel a gyerekek a gyakorlatban találkozhatnak. Ezt tapasztaltam például Adamikné Jászó Anna és Bocsák Veronika kézikönyvében (Tanítói kézikönyv – Magyar nyelv és irodalom 3. osztály. Dinasztia Tankönyvkiadó, 1999), ahol az olvasástanításhoz és mellett közvetlenül kapcsolható mondatfajtákat, az írástanítás mellett a szintén közvetlenül kapcsolható központi alapszófajokat (ige, főnév, melléknév), ezek helyesírását, alakját tanítják, majd az ezekkel kapcsolatba lépő szófajokat (a főnév mellett a névelő, az ige mellett az igekötő), és így tovább. Ezt a menetet akár a főnévtől, akár az igétől folytatni lehet felsőbb osztályokban például a névutókkal, majd a névutók felől a határozószókkal; illetőleg az igék „vonalán” haladva főnévi igenevekkel. Az alaktan tanítása, azaz az alapszófajok bontása is megkezdődhet ötödik osztálytól. Az effajta oktatási menetben nem tapasztalunk rendszerkényszert. A rendszer mintegy önmagát nyújtja, illetőleg későbbi tudatosítása folyamán egészíthetjük ki a szükséges és lényeges elemekkel.

A nyelvtani rendszerezés tanítására valóban csak a 7. osztálytól kerülhet sor, addig érdemes csupán tapasztalatot és tudást gyűjteni. A rendszerezés tanítása azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a rendszer minden elemét és összes szabályát oktatnunk kell. Az ember elborzad, ha végiglapozza az új (kísérleti)

7. osztályos tankönyvet, amely sűrített formájában a teljes egyetemi nyelvtant tartalmazza (helyenként rosszul; a hetedikeselek tankönyvéről külön tanulmányt lehetne írni). A szóelemek, a szóalkotásmódok, a szófajok, a szintaxis és a mondat jelenségei, elemei, viszonyai stb. között számos olyat mutat be és gyakoroltat a tankönyv és a hozzárendelt munkafüzet, amelynek biflázása szükségtelen annak, aki nem a magyar nyelvtannal kapcsolatos ismeretekre teszi az életét. Határozószói névmás, névutómelléknév, grammatikai és nem grammatikai viszonzók, partikulák stb., hosszan sorolhatnánk azokat az ismereteket, részrendszereket, amelyeket korai még a 12–13 éves gyerekeknek tanítani. Időrablás, amelynek során a tanulók inkább távolodnak a nyelvtantól ahelyett, hogy felfedeznék a nyelv érdekességeit, erejét, a kifejezés szerkezeti variálhatóságát, lehetőségeit.

A „nyelvészet [varázsvessző] a nyelv anyagi és szellemi gyöngyeinek föl-lelésére” – fogalmazza Brassai Sámuel A magyar mondat című munkája bevezetőjében. Fogja hát a varázsvesszőt mindaz, akinek birtokában van, mutassa és kerestesse igazgyöngyeinket! Ideje szakemberekre bízni a magyar nyelvtankönyvek elkészítésének feladatát!

Lengyel Klára
egyetemi docens
ELTE BTK
Mai Magyar Nyelvi Tanszék

SUMMARY

Lengyel, Klára

On experimental textbooks

The majority of schoolchildren neither understand nor like Hungarian grammar, the teaching material that helps the apperception of their native language and the exercise of exacting language use. The reason, on the one hand, is the ill-considered nature of the core curriculum of this subject and, on the other, the inappropriateness of the grammar textbooks used in the schools. The paper gives a comprehensive, albeit sketchy, overview of the situation of grammar teaching in this country.

Keywords: grammar teaching, textbooks, general education